

Mihályi Molnár László

Nehéz magyar örökség

A Magyar Örökség-díjas Mács József életműve

Amikor a felvidéki magyarok elmúlt évszázadának három kiemelkedő regényíróját szeretnénk felmutatni, bizonyosan köztük lesz Mács József is. Ő az, aki az élet valóságával szülőfalujában, Bátkában ismerkedett meg, hogy aztán Rimaszombatban, Sárospatakon és Miskolcon folytassa. Majd József Attilától azt is megtanulta, hogy a „múltat be kell vallani”, és e múltnak „adósa vagyunk szelíd jövővel”. Mert a hatalmi szóval némaságra és hamis valóságértelmezésre ítélt világ megöli az álmokat, eltorzítja a lelkeket, elrabolja a jövőt.

Nem akart próféta lenni, de hitte, vallotta és remélte, hogy az igazság felmutatása mentőöv lehet a hazugság tengerében fuldokló hajótöröttek számára. Megszerezte hozzá az írói készségeket is: a gömöri palócok sajátos elbeszélő mentalitásából, a magyar irodalom hagyományaiból és a vele született tehetségéből építkezve. Így lett újságíró. Ám ott és abban az időben nem irodalmi feladatokat bízta rá, s amikor az igazmondás területére merészkedett, a hatalmi gépezet máris lecsapott a rebellisre. 1957 elején, hogy vele példát is statuáljanak a magyar forradalommal szimpatizálók számára, kirúgták az Új Szó napilaptól, ahol már korábban is kényelmetlen kérdéseket tett fel a rendszer működése és a csehszlovákiai magyarok helyzete kapcsán.

Először novelláival tapogatta a tűréshatárt a felborult erkölcsi értékrend okait kutatva. Az 1964-ben írt *Adósságtörlesztésben* pedig már a jogfosztás és deportálás sorsrontó vetületét veszi célba. A regény csak négy év múlva, a '68-as enyhülés idején jelenhetett meg, de a reménykedés rövid időszakát a lánctalpakkal kísért visszarendezés követte. A rebellisekre fenyítés, megtorlás, felfüggesztés, elhallgattatás várt. Ürügyként az 1972-ben megírt *Magasság és mélység* című regényét hozták fel (már kiszedve állt a nyomdában, de három folytatás után letiltották közlését a Nő c. hetilapban), mert „*az egyház erkölcsét a párt erkölcse fölé helyezte*”, ám az ítélet valódi oka Mács egész irodalmi, újságírói és közéleti szerepvállalása volt.

Közel egy évtizednyi szilencium után jelenhetnek meg újra írásai a megtörtétek kategóriájában. A cenzorok éberségét is megzavarva kódoltan fogalmaz meg olyan témákat, amelyekben egyéni és társadalmi tragédiákhoz vezet vagy önpusztításba menekülő, lelki egészségüket elvesztő sorsokat eredményez a megtörtént események elhallgatása, elfojtása, meghazudtolása vagy az identitás, az anyanyelv és a hit megtagadása. Ilyen regény a *Kétszer harangoztak*, a *Szélfúvásban*, a *Vesztes*, majd a *Temetőkapu*.

Könyvei nagy példányszámban és fenyegetően gyorsan elfogytak, de mielőtt még a pusztulást lezáró temetőkapu ránk csapódott volna, a rendszer omlott össze. És egy kicsit ránk is dőltek a falak, mert a felvidéki magyarok jog- és esélyegyenlőségét nem engedték kibontakozni. Ráadásul a szabadság és a demokrácia haszonelvű értelmezése felgyorsította az önfeladás és a beolvadás folyamatát.

Mács tehát, akit még rehabilitálni is elfelejtettek, folytatta küldetését. Visszavonul Páskaházára, apósáék házába, hogy – az arcát vesztő pozsonyi közegből elmenekülve – írhasson. Szinte megtáltosodik, és sorra jelennek meg regényei.

Az Égig érő palatábla, az „Öröködbe, Uram...” tetralógia kötetei (*Apám regénye, A Kos jegyében, A sötétség gyermekei, Az üstökös visszatér*), közben teljes terjedelemben a húsz éve betiltott *Magasság és mélység*, majd a *Trianon harangjai* és a *Bolondok hajóján*. Az „Öröködbe, Uram...” címadó 79. bibliai zsoltár Mács József számára nem csupán helyzetkép, de egy életre szóló feladat is, amelyet még gyermekként kapott útravalóul a tarisznyájába Bátka akkori református lelkipásztorától, akit műveiben gyakran kovászoló pozitív szereplőként ábrázol.

Utolsó regénye halála előtt három évvel, 2014-ben jelent meg. *Az elcsatolt vagon* már a címével is a felvidéki magyarok elmúlt egy évszázadának útvesztőire utal, de azzal a reménységgel néz szembe az elmúlással, hogy a lelkekben segített „helyretolni a kibillent” időt. Munkásságának legnagyobb elismerése az olvasók lelkébe oltott tisztánlátásból fakadó remény dacos vállalása, a kilátástalannak tűnő helyzetek ellenében is.

„A vérzivataros, viszontagságos 20. század története, dédapáink, nagyapáink és apáink regénye is erre tanít: ők sem kívántak továbbjutni saját maguknál, saját életüknél. De nem elégedtek meg kevesebbrel sem. Nem vágyták a lehetetlent, de vállalták, hogy kíméletlen őszinteséggel élénk tárják mindazt a tanulságot, bölcsességet, ami segít nekünk és utódainknak tovább írni a történetet, mindannyiunk történetét.” – mondta 2004. március 30-án Orbán Viktor az „Öröködbe, Uram...” Püski Kiadónál megjelent kötetének budapesti könyvbemutatóján.

Mács József 1931. április 18-án született Bátkában, a hajdani Gömör vármegyében. Elhunyt Pozsonyban 2017. augusztus 31-én. Temetése szeptember 15-én volt Bátkában, református szertartás szerint.

(Elhangzott a Magyar Örökég díjátadón, a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, Budapesten, 2022. szeptember 24-én)